

חוברת 'פעמים' 29 משלימה סדרה של שלוש חוברות על יהדות ספרד והמזרח בתקופת השואה: הראשונה בהן יחדה לקהילות יהודיות שהיו בכיבוש נאצי ונדונו להשמדה; השנייה – לקהילות שבשלטון איטליה ובשלטון צרפת הוישאת; החוברת שלפנינו עוסקת בעיקרה בקהילות יהודיות בארצות מוסלמיות עצמאיות, אשר שליטתן ספגו את האידאולוגיה הנאצית שהשפיעה, אם מעט ואם הרבה, על מדיניותן כלפי היהודים.

□ פרופסור אמנון נצר דן באנטישמיות באיראן בשנות 1925-1950, והמדובר הוא לא בשנאת-היהודים השיעית המסורתית אלא באנטישמיות חדשה, שהושפעה מן הפעילות הנאצית באיראן. משטרו של רזא שאה (מלך 1925-1941), שרצה לנתק את איראן מן הזיקה האסלאמית, הגביר את המודעות הגזעית של בני-עמו. מודעות זו נזונה גם מן הפעילות הגרמנית הנמרצת באיראן ומן האידאולוגיה הנאצית. היתה לכך השפעה על מדיניות הממשלה כלפי היהודים, שלא מוצתה במלוא חומרתה בשל כיבוש איראן על-ידי בריטניה ורוסיה ב-25 באוגוסט 1941.

המחבר הוא פרופסור בחוג ללימודים הודיים, איראניים וארמניים באוניברסיטה העברית, ירושלים.

□ ד"ר אבנר לוי דן במצב יהודי תורכיה קודם פרוץ מלחמת-העולם ובמהלכה. בין שתי מלחמות-העולם חתרה תורכיה לגיבוש מדינת-לאום, אשר בתוכה יתבוללו המיעוטים שבה. מדיניות זו פגעה במיעוטים שבתורכיה, והיהודים בכללם. עם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה היו בתורכיה גילויים מסוימים של פתיחות כלפי פליטים יהודים. אולם מצב זה השתנה לאחר פרוץ המלחמה, שבה תורכיה היתה נייטרלית, ובמיוחד כאשר ידה של גרמניה היתה על העליונה בשדות-הקרב. היהודים בתורכיה סבלו מגילויים של אפליה: לא נתקבלו לבתי-ספר צבאיים, שירתו במילואים ביחידות מיוחדות להם ובתנאים קשים, הוגבלה הכניסה של יהודים זרים לתורכיה, ויותר מכל מס הרכוש, שאמנם הוטל על כל התושבים אך פגע במכוון במיוחד ביהודים.

המחבר מרצה בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית, ירושלים.

□ ד"ר נסים קזוז דן בהשפעת הנאציזם בעיראק ובפעילות האנטי-יהודית בשנות 1933-1941. השפעת אידאולוגיות נאציות ופאשיסטיות על הלאומנים העיראקיים

היתה רק אחד הגורמים בקביעת יחסם כלפי היהודים. מצב היהודים בעיראק מאז זכתה בעצמאות מלאה (1932) הלך והחמיר עד שנתחולל פוגרום בהם (שבועות תש"א), שבו נהרגו 180, נפצעו מאות ואלפי בתים וחנויות נכוזו. הפוגרום וגילויי איבה אחרים לפניו ואחריו שיכנעו אפילו יהודים ששאפו להשתלב בעיראק וכאומה העיראקית, כי אין להם מקום שם.

המחבר כתב דיסטאציה על 'האוריינטאציה העיראקית בקרב הנהגת יהדות בבל וכשלונה' (ירושלים תשמ"ה).

□ בתקופת השואה נשמעו קולות בודדים מאוד במרחב הערבי כולו, אשר הביעו נכונות לעזור ליהודים שנרדפו על-ידי הנאצים ושותפיהם. ד"ר אורי מ' קופפרשמידט דן באחד הקולות המעטים האלה, קולו של אנטון בוטרוס ערידה, הפאטריארך המארוני בלבנון, שהביע כבר במאי 1933 את השתתפותו בצער היהודים קורבנות הנאצים. ערידה, שתמך במדיניות הציונית, צידד בכך שלבנון תקלוט כמה אלפים מפליטים אלה.

המחבר מרצה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת חיפה.

□ מראשית שנות העשרים גברה באפגאניסטאן ההשפעה הגרמנית ומאוחר יותר ההשפעה הנאצית. השפעות אלה נתנו אותותיהן גם ביחס השלטון כלפי היהודים, והם סבלו בשנות השלושים מגזרות כלכליות וגירושים מרוב ערי המדינה. בך-ציון יהושע מביא לפרסום תעודה, פנייה מאת ראשי עדת יהודי אפגאניסטאן בירושלים בשנת תרצ"ה אל הסוכנות היהודית לבוא לעזרת קהילה זו ולהעלותה ארצה. המחבר פירסם מחקרים על תולדות היהודים באפגאניסטאן.

□ על גורל הקראים שבמזרח-אירופה במלחמת-העולם השנייה יש עדויות סותרות. בחלק מהן נאמר, שהנאצים הוציאו את הקראים מכלל היהודים, בחלק אחר נאמר כי קראים הושמדו בידי הנאצים. ד"ר שמואל ספקטור מביא תעודות נאציות, שלפיהן ראשי הקראים, בהסתמכם על תקדימים מרוסיה הצארית, טענו באוזני גרמניה, כי אין הם יהודים במוצאם ואין להחיל עליהם את התחיקה האנטי-יהודית הנאצית. השלטונות הנאציים דשו הרבה בסוגיה זו וקיבלו את הטיעון הקראי בעיקרו, ואף גייסו קראים ליחידות נאציות שונות.

המחבר הוא חוקר ביד ושם, ירושלים.

□ המאמר המסיים, מאת פרופסור מיכאל זנד, דן בדמות היהודי כפי שהיא משתקפת בספרות האיראנית בעיקר לאחר מלחמת-העולם השנייה (1945-1979). המאמר מיוסד על שפעה של-כתבים: הגות דתית וחילונית, תעמולה וספרות יפה — מקור ותרגום. המאמר אינו קשור כרונולוגית לתקופת השואה, אף שהמחברים של חלק מן הכתבים הנדונים בו שאבו ממקורות שהזינו את הנאציזם. גם גודש השנאה הארסית אל היהודים ברבים מן הכתבים הללו מתקשר לתופעות מופרות מתקופת השואה.

המחבר הוא פרופסור בחוג ללימודים הודיים, איראניים וארמניים באוניברסיטה העברית, ירושלים.

סדרת המאמרים ב־3 חוברות אלו, אשר הקיפה קהילות שחיו בהן כשני שלישים מיהודי ספרד והמזרח בתקופת השואה, תורמת לידיעותנו הן על תולדות הקהילות הללו והן על פרשת השואה בכללותה. מאמרים אלה ממחישים בעליל את מצב הקהילות הנדונות, והתמונה המצטרפת מהם היא כי בטחון הקיום היהודי ועמידו עורערו עד היסוד בכל הקהילות, ולא רק באלו שהושמדו. תקופה זו היתה אפוא הרת־גורל לקהילות יהודי ספרד והמזרח, שכן הוטל צל כבד על עתיד החיים היהודיים בארצות אלו. על־כן, הפרק הנדון בתולדות קהילות אלו, עשוי גם להאיר את הפרק שלאחריו, התחסלותן מרצון ועליית המונים מהן לישראל:

פרשה אחרת שהוארה בכמה מאמרים היא תגובת יהודי ספרד והמזרח לעליית הנאצים לשלטון, קודם שפשט הנגע ופגע בהם עצמם, והזדהותם עם גורל אחיהם שבארצות אירופה. פרשה זו ראויה למחקר נוסף שיכלול את כל הקהילות, גם אלו שלא חיו תחת שלטון הנאצים ובעלי־בריתם ולא נדונו בסדרה שלנו (מצרים) — מאמר על כך פורסם ב'פעמים' 5 — וכן תימן, הודו, גרוזיה ובוכארה). סוגיה אחרת, שבה לא עסקנו ויש ככוונתנו לייחד לה דיון באחת מחוברות 'פעמים' בכוא העת, היא השתקפות השואה ביצירות של סופרים יהודים ספרדיים ומזרחיים, כמו: אליאס קאנטי, אלבר כהן, אלבר ממי, אדמון ז'אבס וסופרים אחרים.

הרחבת הידיעה על הקף התפוצה היהודית שקיומה עורער בגלל התפשטות הנאציזם והנגזר ממנו עשויה לחדד את הלקח שיש ללמוד מתקופת השואה. אין צורך לטשטש את ההבדל בין קהילות שהושמדו ויהודיהן היו לאפר ובין קהילות שרק נשקפה סכנה לקיומן, כדי לומר, כי גם בתקופה זו בא לידי ביטוי, יותר מכל, ייחוד הגורל היהודי ובידודו של עם ישראל בין העמים.

העורך